

Metaforen och metonymin är ingenting annat än de resurser som vi använder vid skapande av ord och uttryck

José L Ramírez dec.2015

Orden i ett språk återanvänds i nya situationer och ger upphov till nya ord. När något nytt uppstår och någon försöker nämna det, använder hen ord och semantiska element som använts tidigare om något som kan ha en viss likhet eller samröre med det som åsyftas nu. Ordbildningens och ordvalets fenomen kallas *metafor* eller *metonymi*. Alla tror sig veta vad en *metafor* är, men kunskapen är bristfällig.

$T^{\wedge}d\}^{\wedge}\{$ ~~Ä~~ som är en viktigare semantisk resurs, (lika viktig eller viktigare än metaforen) känner man väldigt lite ~~Ä~~. Skolans undervisning är väldigt dålig härvidlag.

Själv ordet "metafor" är metaforiskt valt. Ty "*metaforé*" på grekiska är det samma som "transferens" eller "överföring" på svenska. Ordet förekommer i grekisk vokabulär på bankerna (överföring av pengar) eller i transportföretag, som "för över" möbler eller annat.

Den semantiska roten "föra" finns således kvar i flera europeiska språk, eftersom grekiskan (liksom latinet) är gamla språk som förser oss med semantiska konstruktioner.

Etymologier visar oss hur gamla semantiska strukturer (ord eller morfem) använts för att åstadkomma nya ord. Hans Larsson tyckte att "det vore mycket vunnet om barnen i skolan lärde sig etymologier". Det skulle göra oss medvetna om hur och varför våra ord har uppstått.

Ordet "begrepp" har naturligtvis med greppet att göra och utgör en jämförande metafor mellan det vi gör med händerna och det vi gör med tanken. Där ser man emellertid hur etymologier kan vilseleda och få oss också att förvränga vår kunskap.

Ordet "begrepp" behandlar således kunskapen som något man "omfamnar". Men man kan lika bra (eller bättre) uppfatta *ord* och *begrepp* som ett sätt att utpeka eller en belysa något. Vi säger faktiskt att en diskurs "belyser" ("förklarar") en fråga eller ett problem.

Etymologiska samband mellan orden hjälper oss att förstå det som menas, men kan också vilseleda. *Diskursivt* eller *poetiskt* är metaforen ofta en visuellt förknippad benämning, men man har (felaktigt) kommit att tycka att seendet är vårt främsta kunskapsorgan.

Uppkomsten av alfabetet och skriften bidrog till att betrakta "seendet" som en metafor för "förståelse", T o m ordet "idé" härstammar då från "*uideo*". Det viktigaste kunskapsorganet är emellertid hörseln och det metaforiska fenomenet börjar redan i de två eller tre centrala konsonanter (rötter eller *morfem*) som skapar orden.

Ta till exempel kombinationen SKP (eller SPK) som har med "seende" att göra och ger upphov till många ord: "inSPeKtör, horoSKoP, aSPeKt, ePiSKop, proSPeKt. Konsonantbildningen SKT åsyftar också seende i semantiskt sammanhang (SiKTe, inSiKT, åSiKT, beSiKTning)

Konsonanterna i en etymologisk utveckling kan bytas mot näraliggande ljud. P går att byta mo B, K mot G, T mot D. Staden Åbo heter TuRKu på finska, som är samma ord som ToRG[1] på svenska. Det svenska ordet ToMTe är detsamma som spanskans DueNDe (tmt = dnd). Det är lätt att se kopplingar mellan olika språk genom de centrala konsonanterna i deras benämning.

Det är i det fonetiska morfembildandet som metaforen har sitt ursprung (vilket har ignoreras av alla forskare och böcker om metaforen). Det är lätt att förstå hur orden som bygger på roten ST väcker en association om sådan som är örörligt; STå, poST, bäSTa, måSTe, beSTämt. Och ord som MiNne och MoNuMeNt associeras lätt med vår MeNtala förmåga.

Att ordet "hjärta" (Herz på tyska) har en etymologisk koppling (HRZ HRT) till latinet "CorDis" (KRD) förklarar också hur ordet "KReDit" uppstod[2]. Därmed inte sagt att det inte förekommer, av ren tillfällighet, liknande morfem som inte grundas i samma grundbetydelse. Det är dock intressant att gissa och undersöka sambandet mellan ord i olika språk. Att t.ex. lägga märke till att engelskans TiReD och sveskans TRÖTt har samma fonetiska grund är intressant. Och att Sverige kallas "Ruotsi" på finska visar att svenskarna har haft något att göra med tillkomsten av ordet Ryssland. Svenskar kallades "rusar" och vi har "Roslagen" som en geografisk benämning vid östkusten.

Grekiskans APoTeK. spanskans BoDeGa och svenskans BuTiK, bildas också på samma semantiska grund, om man tänker på den fonetiska förvandlingen mellan BDG ovh BTK (bilabialt, dentalt och guturalt).

Metaforen är således mycket mer än "bildliga" samband mellan orden. Vad *metonymin* anbelangar är den (trots att den blivit ganska okänd) mycket viktigare i språkbruket, eftersom den bygger på associationer som får oss att dagligen bli semantiskt vilseledda och lurade. Vi låter benämningen "politiker" (medborgare) tillskrivas en bestämd sorts individer. Och vi talar ofta om "den enskilde individen" utan att tänka på att dessa två ord (en-skild, in-divid) betyder samma sak med olika etymologiska ursprung.

Om detta och mycket till, som borde ha sysselsatt språk- och retoriklärare i mycket större utsträckning, krävs en längre och mer ingående text än denna. Jag hoppas kunna någon gång bidra till att fylla luckan.

[1] Att det finns ett samband mellan "torg" och "turku" kunde vara en tillfällighet. Jag undersökte ordens etymologiska ursprung och fick sambandet bekräftat. Det innebär att Turku var en stad som (liksom många andra) var en handelstad med marknadstorg.

[2] Tron förknippas ofta med hjärtat, vilket skapar ett etymologiskt samband: "Vad har du på hjärtat?" frågar vi.

REFLEKTERANDE TILLÄGG:

När jag nu läser ovanstående skrift lägger jag plötsligt märke till (med hjälp av en kommentar från en vän) att jag faller i fällan och använder mig av metaforer som har med seendet att göra, för att tala om hur man "bildar" ord. Orden skapades från början genom gehör. Först när handen och ögat, och därmed skriften, tog makten över språket, fick man tala om "bildning" och om "återspeglning" med tanke på orden. Och, på samma sätt som ögat tog makten över språket från dess egentliga ägare (dvs. hörseln och stämman) fick handen oss att tala om "konstruktioner".

Det går inte att tala, att skapa nya ord och uttryck, utan att använda sig av imitationer som, (till en början) var ljudgrundade, tills seendet, och därmed bilderna, fick dominansen i våra liv. Jag hade länge reflekterat över skillnaden i språkförvärvningsförmåga mellan en döv och en blind från födelsen, Att hörseln torde vara mer grundläggande än seendet har alltid varit min övertygelse.

För knappt ett halvt år sedan fann jag samma uppfattning bekräftad i en text av Hannah Arendt. Hon gör dessutom en väldigt intressant iakttagelse: Aristoteles -- som i sin lilla skrift som heter *De Sensu* (Om sinnena) deklarerat att hörseln är mer grundläggande för kunskaps-utvecklingen än synen och känseln -- begick motsägelsen (i sin filosofiska kunskapsteoretiska utveckling) att betrakta seendet som det viktigaste.

I ord som "insikt" eller frågor som "ser du inte?" och t.o.m. i ord som "teori" (bildat från "orao" som handlar om ögonens betraktelse) är "seendet" det dominerande etymologiska elementet..

Vår vokabulära utveckling haft seendet som grund, har fått oss att uppfatta metaforen just som en återgivning av synliga element. Det är inte fel att låta metaforiska uttryck (särskilt i litteraturen) härstamma från synliga upplevelser och episoder, men detta är en sekundär användning. I själva ordbildningen måste man ha klar för sig att metaforen är, från början, fonetiska återgivanden. Att ignorera detta och låta oss ignorera den fonetiska återgivande grund i vår ordbildning, har dessutom skapat en total okunnighet om *metonymin*, som är av större retorisk betydelse än metaforen i ordbildningen och språkbruket.